

УДК 591.5:594.38

Стадниченко А.П., Бабич Ю.В., Гирин В.К.

Просторовий розподіл популяцій *Planorbarius corneus* (Linnaeus, 1758) у гідромережі України у зв'язку із сучасними глобальними кліматичними зрушеннями умов довкілля

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Planorbarius corneus is one of the species which combines two allospecies – "western" and "eastern". The habitats are separated by a wide area of introgressive hybridization. Also was researched the influence of modern, climatic infractions of environment on distribution of elo-species in hydroway of natural-geographical zones of Ukraine.

In a result of global warming and infraction happened reduction of general population, density of population and changed life cycle of these shellfishes.

Key words: *Planorbarius corneus* allospecies ("western" and "eastern"), melioration, global warming, estivation, hybernation.

Рогова витушка *Planorbarius corneus* (Linnaeus, 1758) – один із найбільш звичайних і широко розповсюджених черевонігих легеневи́х молюсків (Gastropoda, Pulmonata) України, який представлений у гідромережі усіх її природно-географічних зон. Доцільність висвітлення завдання, означеного у темі цього повідомлення, зумовлена тим, що внаслідок нещодавно вперше здійсненого комплексного каріолого-морфологічного та генетичного дослідження *P. corneus* України [3], було покладено край тривалій і вельми запеклій дискусії, котра точилася поміж східноєвропейськими і західноєвропейськими малакологами щодо того, що ж являє собою рогова витушка, а саме: чи є вона єдиним поліморфним видом [7], чи – це сукупність чотирьох [4,6] чи восьми [5] самотійних видів. Комплексним каріолого-морфологічним і генетичним дослідженням [1] беззаперечно було доведено, що *P. corneus* систематична група вищого рангу. А саме: вона представлена єдиним надвидом *Planorbarius* (*superspecies corneus*), об'єднуючим два аловиди (рис. 1) – "західний" та "східний". Одночасно було встановлено і межу, відокремлюючу ареали зазначених вище аловидів. Це – неширока зона інтрогресивної їх гібридизації (Середнє Придніпров'я на відтинку Дніпра по лінії Київ-Чернігів).

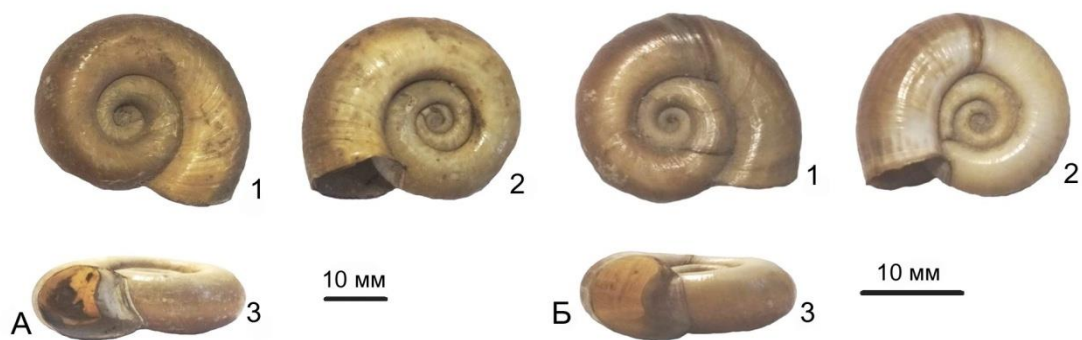

Рис. 1. *P. corneus*: А – "західний" (р. Случ, смт. Баранівка Житомирської обл.); Б – "східний" (р. Сула, с. Філонове Сумської обл.); 1 – згори; 2 – знизу; 3 – збоку.

В основу даного повідомлення покладено результати опрацювання фондів малакологічних конхіологічних колекцій, що зберігаються у Зоомузеї ННПМ НАН України (Київ), Державному природничому музеї НАН України (Львів), Зоомузеї імені Бенедикта Дибовського Львівського національного університету ім. І. Франка, а також належать до власних зборів Стадниченко А.П. з територій усіх природно-географічних зон України за 1964-2019 рр. При визначенні аловидової належності досліджуваних об'єктів ми поклалися виключно на сукупність їх конхіологічних ознак (як ознак мірних, так і певних отриманих на їх базі індексів). На основі усіх цих даних відображено особливості поширення популяцій "західного" і "східного" аловидів *P. corneus* по теренах України з урахуванням поділу її на природно-географічні зони (рис. 2). З них 180 пунктів презентують популяції "західного" і 28 – "східного" аловидів.

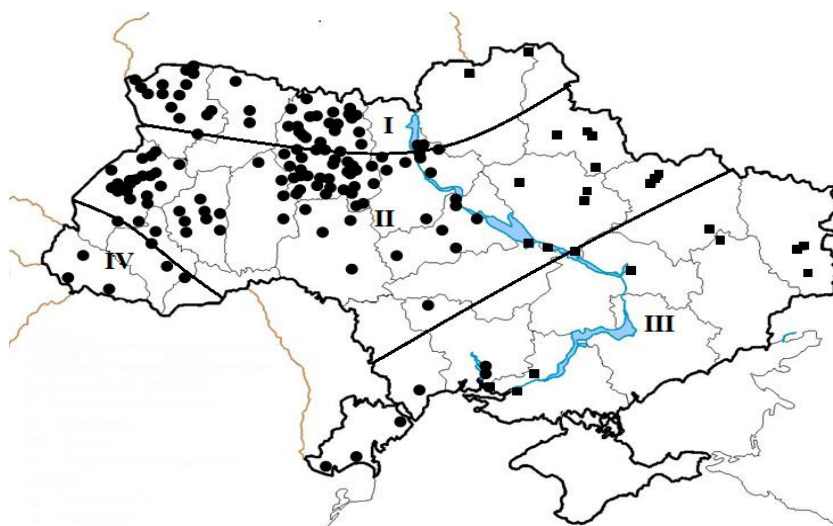

Рис. 2. Просторове розміщення аловидів *P. corneus* у гідромережі України: I – Українське Полісся; II – Лісостеп; III – Степ; IV – Карпатський гірський регіон; ● – "західний"; ■ – "східний".

Суттєві просторово-структурні зрушення популяцій *P. corneus* на Житомирському Поліссі відбулися наприкінці ХХ ст. через недотримання

деяких передбачуваних правил здійснення осушувальної меліорації. Це призвело до пересушування чималих за площами територій річкових долин і часткового пересихання крупніших та повного висихання менших за площею водойм у басейні Прип'яті. Глобальне потепління спонукало поширення і поглиблення депресивно-дегенеративних зрушень умов гідрологічного і гідрохімічного режимів стоячих водойм цього регіону, особливо на його крайньому сході, де представлений тільки "східний" аловид цього молюска. Проте тут іще де-не-де залишилася невелика кількість стоячих водойм, у яких наявні особини "східного" аловиду.

У Степовій же зоні України "західний" аловид трапляється лише у руслах великих річок. Вагомі кліматичні зрушення спричинилися до деяких змін у перебігу життєвих циклів цих молюсків. Так, у популяціях, приурочених до пересихаючих водойм, наявні два періоди різкого зниження життєвої активності *P. corneus* – естивація (за значного або майже повного пересихання водойм) і гібернація (за промерзання неглибоких водойм взимку). Несприятливі зрушення умов довкілля спричинилися до зменшення загальної кількості популяцій "західного" аловиду на найспекотніших наразі ділянках території України, а там, де вони дотепер ще збереглися, – до скорочення їх загальної чисельності і щільності поселення цих молюсків. Це – свідчення неспроможності еволюційних морфо-фізіологічних особливостей аловидів *P. corneus* до активного способу життя в умовах зрушеного довкілля [2].

Література

1. Гарбар Д.А. Молюски роду *Planorbarius* (Gastropoda, Pulmonata, Vulinidae) фауни України: аналіз морфологічних, каріологічних і генетичних ознак: Автореф. дис. канд. біол. наук: Спец. 03.00.08 "зоологія" / Д.А. Гарбар – К., 2006. – 21 с.
2. Иванова Д.Л. Эволюционная морфология моллюсков / Д.Л. Иванова – Москва: Изд-во МГУ, 1990. – 223 с.
3. Межжерин С.В. Систематическая структура комплекса *Planorbarius corneus* (Linnaeus, 1758) s.alto: анализ аллозимных маркеров и морфометрических признаков. / С.В. Межжерин, Д.А. Гарбар, О.В. Гарбар // Вестн. зоол. – 2005. – Т. 39, №6. – С. 11-17.
4. Определитель пресноводных беспозвоночных Европейской части СССР / Ред. Л.А. Кутиковой, Я.И. Старобогатова. – Ленинград.: Гидрометеоздат, 1977. – 511 с.
5. Определитель пресноводных беспозвоночных России и сопредельных территорий / Под общ. ред. С.Я. Цалолыхина. – Т.6. Моллюски. Полихеты. Немертины. – СПб.: Наука, 2004. – 528 с.
6. Стадниченко А.П. Прудовиковообразные (пузырчиковые, витушковые, катушковые). Фауна Украины. / А.П. Стадниченко – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 29, вып. 4. – 292 с.
7. Glöer P. Sübwassergastropoden. Mollusca. Vol I: Nord-und Mitteleuropas / P. Glöer. – Hackenheim: ConchBooks, 2002. – 327 s.